

УДК 811.161.3

Я. Я. Іваноў

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі.
УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”, г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь

УЗНАЎЛЯЛЬНАСЦЬ І ЎСТОЙЛІВАСЦЬ ЯК КАТЭГАРЫЯЛЬНЫЯ ПРЫМЕТЫ АФАРЫСТЫЧНЫХ АДЗІНАК

У артыкуле разглядаюцца спецыфічныя характарыстыкі *узнаўляльнасці і ўстойлівасці* як уласна лінгвістычных катэгорыяльных прымет афарыстычных адзінак. Устаноўлена, што абедзве прыметы вылучаюцца сваёй амбівалентнасцю сярод іншых прымет афарыстычных адзінак як лінгвістычнай катэгорыі. *Узнаўляльнасць і ўстойлівасць афарызма з’яўляюцца адначасова яго і функцыянальнымі, і субстанцыянальнымі прыметамі, якія для розных груп афарыстычных адзінак актуалізуюцца па-рознаму і неаднолькава працягваюць сваю якасць. Узнаўляльнасць і ўстойлівасць як рэальныя уласцівасці канкрэтных афарызмаў не з’яўляюцца аблігаторнымі і катэгорыяльна адметнымі прыметамі афарыстычных адзінак, аднак як патэнцыяльныя уласцівасці кожнага афарызма пазбаўляюцца факультатывнасці і набываюць катэгорыяльнасць, характарызуюць афарыстычныя адзінкі з уласна лінгвістычнага боку.*

Ключавыя словы: афарыстычная адзінка, лінгвістычная катэгорыя, *узнаўляльнасць, ўстойлівасць.*

Уводзіны

Афарызм як вербалізаваны выпік пазнання рэчаіснасці праз абагульненне яе асобных прыватных з’яў і разнастайных сувязей паміж імі з даўніх часоў і па сённяшні дзень ужываецца шмат у якіх сферах камунікатыўна-маўленчай дзейнасці. Афарызмы шырока распаўсюджаны ў мове мастацкай літаратуры і фальклорных тэкстах, філасофскіх і навукова-папулярных творах, у публіцыстычных і рэкламных тэкстах, у гутарковым маўленні і рытарычных прамовах, у мове заканадаўства і сферы канфесіянальнай камунікацыі і г. д. Афарызм з’яўляецца энцістэмалагічна складаным аб’ектам і даследуецца ў межах многіх навуковых дысцыплін гуманітарнага цыклу – філасофіі, тэорыі пазнання, семіётыкі, літаратуразнаўства, фалькларыстыкі, лінгвістыкі і інш. У мовазнаўстве афарызмы вывучаюцца як аб’ект лінгвістыкі тэксту, стылістыкі, фразеалогіі, парэміялогіі, лінгвакраіназнаўства і інш., пачалі стварацца і комплексныя лінгвістычныя апісанні афарызма як фразавога тэксту (на матэрыяле рускай мовы [1], украінскай мовы [2]), а таксама як маўленчай і моўнай адзінкі (на матэрыяле беларускай мовы [3], [4], рускай, польскай, англійскай і іншых моў [5]–[7]).

Разам з тым агульнапрынятага дакладнага вызначэння афарызма ў мовазнаўстве пакуль не сфарміравалася. Так, у беларусістыцы і русістыцы суіснуюць два супрацьлеглыя пункты погляду. Паводле першага, афарызмы разглядаюцца як літаратурны жанр або як семантычная разнавіднасць неклішываных выказванняў (resp. непрэцэдэнтных тэкстаў) і не маюць ніякага дачынення да ўстойлівых у маўленні фраз – прыказаў, крылатых выразаў і г. д. [8]–[10], хоць іх прыметы могуць супадаць [11]. Паводле другога погляду, афарызмамі з’яўляюцца таксама і ўсе прыказкі [12]–[14]. У сваю чаргу, у маўленчай практыцы паступова склалася традыцыя называць афарызмам усякае сціслае выслоўе пэўнага аўтара або ананімнага (у тым ліку і фальклорнага) паходжання [15]. Такое разуменне афарызма знайшло сваё адлюстраванне ў шэрагу энцыклапедычных даведнікаў [16], у тым ліку і лінгвістычных [17, с. 28].

Найбольшыя супярэчнасці сустракаюцца ў вызначэнні прымет афарызма як лінгвістычнай адзінкі. Адны мовазнаўцы асноўнымі ўласцівасцямі афарыстычных фраз лічаць закончанасць і лакальнасць, а другія – абагульненасць зместу, адны лінгвісты звяртаюцца да паняццяў арыгінальнасці ці глыбіні думкі, а другія не лічаць гэтыя паняцці ўласна лінгвістычнымі, адны даследчыкі называюць абавязковымі прыметамі слоўнай формы афарызмаў яскравасць, трапнасць ці проста дасканаласць, а другія на такія прыметы не звяртаюць увагу і да т. п. [4, с. 20].

Пры вызначэнні афарызма як лінгвістычнай адзінкі шырока выкарыстоўваюцца паняцці “лаканічны”, “арыгінальны”, “глыбокі”, “дасканалы”, “яскаравы”, “трапны” і да т. п., якія не з’яўляюцца ўласна мовазнаўчымі [4, с. 28].

Мэта даследавання – вызначыць і апісаць спецыфічныя характарыстыкі ўзнаўляльнасці і ўстойлівасці як уласна лінгвістычных катэгарыяльных прымет афарыстычных адзінак.

Метадалагічнай асновай вызначэння і апісання катэгарыяльных прымет афарыстычных адзінак з’яўляецца разуменне афарызма, па-першае, як асобнай катэгорыі лінгвістычных адзінак, па другое, як складанага аб’екта, што на падставе ўласцівых яму розных прымет можа ўтвараць больш за адно мноства з іншымі блізкімі яму па сваіх структурных і функцыянальных уласцівасцях аб’ектамі (прыказкамі, крылатымі выразамі, літаратурнымі выслоўямі, спантанымі выказваннямі ў гутарковай мове, тэкстамі масавай камунікацыі і інш.). Пры вызначэнні і апісанні прымет афарызма як асобнай катэгорыі лінгвістычных адзінак мэтазгодна выкарыстоўваецца кабінаваўчы дэдуктыўны і індуктыўны метады, сінтэз і аналіз лінгвістычных фактаў (на матэрыяле розных чыноў і разнастайных форм іх існавання) [4, с. 7].

Фактычны матэрыял даследавання складаюць афарыстычныя адзінкі беларускай, рускай, польскай і англійскай моў, атрыманыя ў выніку мэтавай выбаркі з літаратурнага тэкстаў, жывой гутарковай мовы, лексікаграфічных крыніц (усяго больш за 12000 адзінак) і ў сваёй пераважнай большасці адлюстраваныя ў падрыхтаваных аўтарам і апублікаваных слоўніках [18]–[25], слоўнікавых матэрыялах [26]–[31], вучэбных і вучэбна-метадычных дапаможніках [3], [32], [33].

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне

Вызначэнне афарызма як мовазнаўчага аб’екта і фарміраванне ўласна лінгвістычнага паняцця афарызма немагчыма без акрэслення тых прымет, якія характарызуюць яго як прадукт маўленча-мысленчай дзейнасці, г. зн. з’яўляюцца лінгвістычна рэlevantнымі. Да такіх прымет мэтазгодна аднесці звышслоўнасць, аднафразавасць, абагульненасць зместу, намінацыйнасць значэння, дыскурсіўную самастойнасць, ужывальнасць як асобнага тэксту, ўзнаўляльнасць, ўстойлівасць, ідыяматычнасць, а таксама выразнасць (мастацкасць) формы афарыстычных адзінак.

Усе прыметы афарыстычных адзінак можна размежаваць на аблігаторныя (што ўласцівы ўсім афарызмам) і факультатыўныя (што ўласцівы афарызмам толькі пэўных разнавіднасцей [6, с. 82]), катэгарыяльныя (што ўласцівы толькі афарызмам) і некатэгарыяльныя (што ўласцівы не толькі афарыстычным, але і іншым звышслоўным адзінкам). Некаторыя прыметы афарызма (звышслоўнасць, ўзнаўляльнасць, ўстойлівасць, ідыяматычнасць) супадаюць з прыметамі фразеалагічных адзінак, аднак набываюць у афарыстычных адзінках адметнае выяўленне, таму патрабуюць спецыяльнага абмеркавання.

Узнаўляльнасць і ўстойлівасць вылучаюцца сваёй амбівалентнасцю сярод іншых прымет афарыстычных адзінак як лінгвістычнай катэгорыі. З аднаго боку, ўзнаўляльнасць і ўстойлівасць уласцівы толькі тым афарызмам, якія рэгулярна ужываюцца ў масавым маўленні (як моўныя клішэ) або разова выкарыстоўваюцца ў індывідуальным маўленні (як цытаты). З другога боку, ўзнаўляльнасць і ўстойлівасць характэрныя і для тых афарызмаў, якія ствараюцца ў маўленні для таго, каб пасля паўтарацца ў той жа самай форме з тым жа самым зместам. Таму ўзнаўляльнасць і ўстойлівасць адначасова могуць разглядацца і як аблігаторныя, і як факультатыўныя прыметы ў залежнасці ад сваёй, адпаведна, субстанцыяльнай або функцыянальнай якасці ў адносінах да пэўных афарыстычных адзінак. Узнаўляльнасць і ўстойлівасць, з аднаго боку, уласцівы не толькі афарызмам, паколькі характарызуюць таксама фразеалагічныя адзінкі і крылатыя выразы, а з другога боку, набываюць у афарыстычных адзінках іншыя характарыстыкі. Таму ўзнаўляльнасць і ўстойлівасць адначасова могуць разглядацца і як катэгарыяльныя, і як некатэгарыяльныя прыметы афарызма ў залежнасці ад свайго выяўлення, адпаведна, як спецыфічнай уласцівасці толькі афарыстычных адзінак або як агульнай уласцівасці ўсіх моўных і маўленчых клішэ.

Узнаўляльнасць як прымета афарызма абумоўлена яго функцыянальнай прыродай паўтарацца ў маўленні з рознай ступенню рэгулярнасці ад разовага да масавага ўжывання. Кожны афарызм ствараецца для таго, каб пасля быць паўтораным або ў той жа ці блізкай маўленчай сітуацыі ў аналагічнай ці іншай функцыі, або як тэкставая крыніца ведаў аб рэчаіснасці, светапогляду свайго аўтара (калі ёсць), духоўнай культуры таго моўнага асяроддзя, у якім ён быў створаны ці ўжываецца. Менавіта гэта ўласцівасць афарызма (стварацца, каб паўтарацца ў маўленні) маніфестуе яго камунікатывую функцыю, якая актуалізуецца ў непарыўнай сувязі з яго намінацыйнай функцыяй (азначаць такія фрагменты рэчаіснасці, як заканамернасці сувязей паміж не адзінкавымі аб’ектамі, аб’яднанымі ў цэлыя класы [6, с. 92–93]).

Уласцівасць кожнага афарызма стварацца, каб паўтарацца (узнаўляцца), не толькі мае функцыянальную прыроду, але і дэтэрмінавана шэрагам такіх яго прымет, як абагульненасць зместу, звышслоўнасць, аднафразавасць, дыскурсіўная самастойнасць, а таксама ўстойлівасць (якая карэлюе з узнаўляльнасцю). Так, абагульненасць зместу прадугледжвае шматразовае выкарыстанне афарызма (як маўленчай адзінкі ці як асобнага тэксту), з аднаго боку, для паведамлення ці нагадвання аб адлюстраванай у ім заканамернасці рэчаіснасці, а з другога, для абазначэння канкрэтных праяўленняў адлюстраванай у ім заканамернасці рэчаіснасці. Напр.: *Андорэй і Янка весела пасмейваліся, чытаючы гэтае пісьмо, але раскрываць тайну з'яўлення артыкула палічбы непатрэбным і нават шкодным. Яны напісалі Райскаму, шмат выказвалі радасці, надзей на ішчаслівы канец і накідаліся на нікчэства усяе чыноуніцкай тармасні вакол настаўніцкага ~~сво~~ду. І усе ж такі дадалі евангельскія словы, упэўненыя ў тым, што іх пісьмо чыноуніцкіх грун не міне. "Бойся усявышняга і не гавары лішняга". (Я. Колас)* (дзе афарызм ужываецца, каб нагадаць аб адлюстраванай у ім заканамернасці 'Не выдавай тайны, каб не пашкодзіць справе' [34, с. 20]). Або: *Міжвольна прыгадаліся княжацкія піры, пітво і ежа, высокія пакоі, у якіх зіхаціць святло і грывіць музыка, упрыгожаныя тройкі. А блізка ў водблісках вогнішча відаць было яму папалішча, нара, калыска з хворым малым, над яким заснула Мацвеіха, і бярозавая каша ў чарпак, пасоленая яго соллю. І ужо само сабой так падумалася: "Бог не роўна дзеліць". (М. Лупсякоў)* (дзе афарызм ужываецца ў сувязі з адным з канкрэтных праяўленняў адлюстраванай у ім заканамернасці 'Сярод людзей існуе сацыяльная і іншая няроўнасць' [35, с. 94]) і да т. п. Звышслоўнасць афарызма забяспечвае ягосэнсавую і фармальную спалучальнасць у маўленні, якая звычайна носіць канцэптуальны характар (дзякуючы актуалізацыі ключавых паняццяў плану зместу афарызма) і часта грунтуецца ў фармальным плане толькі на лексічных сувязях (афарызм можа ўзнаўляцца дзякуючы актуалізацыі аднаго з яго лексічных кампанентаў у маўленні), напр.: – *Чаму гэта ты не на рабоце? – спытала Куля такім тонам, быццам была яго начальнікам. – Ад работы нават валы дохнуць, – аджартаваўся Комлік, – а я хачу жыць, любаваліца жыццём. (Р. Сабаленка)* і да т. п. Аднафразавасць афарызма ўплывае на дастаткова высокую ступень яго запамінальнасці для далейшага ўзнаўлення ў маўленні (ступень запамінальнасці афарыстычнай фразы змяншаецца прапарцыянальна павелічэнню яе лінейных памераў і глыбіні сінтаксічнага аб'ёму). Дыскурсіўная самастойнасць афарызма дазваляе свабодна ўключаць яго ў паведамленне без структурных ісэнсавых змяненняў і без парушэнняў кантэксту.

Устойлівасць як прымета афарызма не толькі вынікае з яго ўзнаўляльнасці, але і з'яўляецца адным з яе ўтвараючых фактараў, паколькі форма кожнага афарызма ўнікальная і ніколі не паўтараецца (не мае шанцаў на спантаннае паўтарэнне ў маўленні), што абумоўлівае нязменнасць яго кампанентаў, г. зн. гатовую для ўзнаўлення форму.

Устойлівасць афарызма мэтазгодна кваліфікаваць як захаванне ў нязменным выглядзе яго лексічнай арганізацыі і сінтаксічнай структуры (пры ўзнаўленні ў маўленні з адным і тым жа зместам). Устойлівасць афарызмаў з'яўляецца непасрэдным вынікам не столькі іх узнаўляльнасці (у тым ліку і ў дачыненні да крылатых і прыказкавых адзінак), колькі ўнікальнасці выбару і камбінацыі лексічных кампанентаў афарызма ў адлюстраванні адпаведнай заканамернасці рэчаіснасці. Адна і тая ж заканамернасць рэчаіснасці ў кожным новым выпадку свайго вербальнага выражэння ў форме афарызма адлюстроўваецца кожны раз нішым чынам (найперш праз іншую лексічную арганізацыю фразы). Пэўныя лексічныя кампаненты і спосабы іх камбінацыі могуць паўтарацца ў розных афарызмах, што адлюстроўваюць адну і тую ж заканамернасць рэчаіснасці, аднак ніколі цалкам не супадаюць (вельмі мала шанцаў на тое, каб адна заканамернасць рэчаіснасці спантанна спараджалася ў маўленні ўсякі раз у цалкам аднолькавай лексічна-граматычнай форме). Напр.: *Век жыць – не мех шыць; Век звекаваць – не пальцам паківаць; Век звекаваць – усяго павідаць (вясціць); Век перажыць – не поле перайціць; Век пражыць – не кашулю пашыць; Век (Год) уражыць – не лукошка шыць; Век пражыць – не мора пераплыць; Жыцце пражываць – не канфетку з'есці; Жыцце пражыць – не песеньку спець; Жытку пражыць – не поле перайсці і г. д. (прыказкі, што адлюстроўваюць заканамернасць 'Жыццё пражыць не атрымліваецца лёгка'); руск. Что было, то и будет; и что делалось, то и будет делаться, и нет ничего нового под солнцем (Еккл 1, 9); Бывает нечто, о чем говорят: "смотри, вот это новое"; но это было уже в веках, бывших прежде нас (Еккл 1, 10); Что было, то и теперь есть, и что будет, то уже было (Еккл 3, 15); Ничто не ново под луною: что есть, то было, будет ввек (Н. М. Карамзин); И старым бредит новизна (А. С. Пушкин); Так было – так будет (Л. Н. Андреев); И повторится все, как встарь (А. А. Блок); а таксама параўн.: Новое – это хорошо забытое старое (Р. Бертен); История*

повторяется (ананімнае выслоўе з нямецкага перыядычнага друку 1830-х гадоў, перафразаваная думка Фукідыда) і г. д. (літаратурныя афарызмы, у якіх алостварана заканамернасць ‘У свеце ўсё паўтараецца’); польск. *Ucieka niepowrotnie czas (Wergiliusz); Strata czasu jest nieodwracalna (Piotr I); Czasu, gdy przeminie, już za nic nie kupim (A. Górecki)* і г. д. (літаратурныя афарызмы, што алостварваюць заканамернасць ‘Час знікае незваротна’); англ. *Don't cut off your nose to spite your face; Don't cut the bough you are standing on; Don't make a rod for your own back* і г. д. (прыказкі, у якіх алостварана заканамернасць ‘Не рабі / Не трэба рабіць нічога такога, што можа пашкодзіць табе самому’) і да т. п.

Унікальнасць набору і ўзаемасувязі лексічных кампанентаў кожнага афарызма з’яўляюцца галоўным фактарам яго ўстойлівасці пры ўзнаўленні ў маўленні, якая дадаткова дэтэрмінаецца разнастайнымі семантычнымі, граматычнымі, рытарычнымі, прасадычнымі, стылістычнымі сродкамі. Такія сродкі могуць непасрэдна суадносіцца з лексічнай арганізацыяй фразы, але ўласцівы не ўсім афарызмам і найбольш сустракаюцца сярод крылатых і прыказкавых адзінак.

Другім па значнасці фактарам ўстойлівасці афарызмаў з’яўляюцца зрухі ў іх плане зместу, якія праяўляюцца ў пераноснай матывіроўцы або асобных кампанентаў (слоў, спалучэнняў слоў, прэдыкатыўных частак), або агульнага значэння афарызма. Наяўнасць у складзе афарызма кампанентаў не ў прамым значэнні істотна абмяжоўвае свабоду спалучальнасці элементаў яго структуры, а пераноснае агульнае значэнне афарызма абумоўлівае несвабодны характар яго структуры (узуальны або аказіянальны характар пераноснай матывіроўкі значэння кампанентаў ці агульнага значэння фразы, адпаведна, паслябляе або ўзмацняе ўстойлівасць афарызма).

Устойлівасць афарызмычных адзінак з’яўляецца адначасова іх і функцыянальнай, і субстанцыянальнай прыметай, якая для розных груп афарызмаў актуалізуецца па-рознаму і неаднолькава праяўляе сваю якасць. Для тых афарызмаў, што ствараюцца ў маўленні, ўстойлівасць – гэта субстанцыянальная ўласцівасць, якая пры іх ўзнаўленні пачынае актуалізавацца як функцыянальная якасць. Для афарызмаў, што ўзнаўляюцца ў маўленні, ўстойлівасць – гэта функцыянальная ўласцівасць, якая пры іх вылучэнні з маўлення ў выглядзе асобных тэкстаў успрымаецца як субстанцыянальная якасць. Адносіны паміж функцыянальнай і субстанцыянальнай якасцямі ўстойлівасці афарызма ў многіх выпадках узаемна дэтэрмінаваныя (актуалізацыя функцыянальных адзнак ўстойлівасці афарызма немагчыма без наяўнасці адпаведных субстанцыянальных адзнак, а субстанцыянальныя адзнакі, у сваю чаргу, канчаткова афармляюцца як функцыянальныя). Так, структурныя адзнакі ўстойлівасці афарызма пераважна фарміруюцца як субстанцыянальныя (пры яго спараджэнні ў маўленні), а семантычныя – як функцыянальныя (пры яго ўзнаўленні), паколькі асіметрыя ў плане зместу, па-першае, значна больш дынамічная з’ява, чым зрухі ў лексічна-граматычнай арганізацыі фразы, а па-другое, актуалізуецца ў свядомасці носьбітаў мовы ў сувязі з узуальнымі семантычнымі зрухамі (хоць і часта мае аказіянальную прыроду). Напрыклад, крылаты афарызм *Другі баран – ні “бэ”, ні “мя”, а любіць гучнае імя (К. Крапіва)* мае як структурныя адзнакі ўстойлівасці – набор і парадак лексічных і фразеалагічных адзінак, граматычныя формы слоў, сінтаксічную арганізацыю, так і семантычныя – пераносную матывіроўку агульнага значэння і значэнняў асобных кампанентаў фразы. Структурныя адзнакі ўстойлівасці гэтага крылатага афарызма маюць субстанцыянальную прыроду (узніклі пры спараджэнні ў аўтарскім маўленні), а семантычныя – функцыянальную (актуалізаваліся пры ўзнаўленні па-за аўтарскім маўленнем), паколькі яго пераносны агульны сэнс ‘Славы, вядомасці прagne той, хто не здольны набыць іх уласным розумам’ і характарыстыка сітуацыі яго ўжывання ‘Таворыцца (часцей з неадабрэннем або з іроніяй), калі разумным, вартым павагі хоча паказацца бездар’ [36, с. 68] не залежаць ад зместу аўтарскага тэксту (байкі “Дыпламаваны баран”, галоўным героем якой з’яўляецца Баран), цалкам складаецца з узуальных прамых і пераносных значэнняў лексічных і фразеалагічных кампанентаў фразы – *другі* (разм.) тут ‘які-небудзь’, *баран* (перан., лаянк.) ‘пра тупога, някемлівага чалавека, *ні “бэ”, ні “мя”* (перан., прост. неадабр.) ‘зусім нічога (не ведаць, не разумець)’ як версіфікацыйны варыянт фразеалагізма *ні “бэ”, ні “мэ” <ні кукарэку>*, *гучны* (перан.) ‘які карыстаецца вялікай папулярнасцю, шырокавядомы’, *імя* (тут) ‘вядомасць, слава, рэпутацыя’ [37, т. 1, с. 141], [38].

У сувязі з вызначэннем ўзнаўляльнасці і ўстойлівасці як уласна лінгвістычных прымет афарызма паўстае праблема яго суадносін на гэтай падставе з іншымі малымі тэкставымі формамі і з фразеалагічнымі адзінкамі, а таксама праблема апісання яго функцый і яго структуры ў маўленні. Вырашэнне гэтых праблем патрабуе асобнага даследавання.

Вывады

Узнаўляльнасць у адносінах да афарыстычных адзінак мэтазгодна разглядаць дваяка – як іх рэальную і як патэнцыяльную ўласцівасць, паколькі рэальна ўзнаўляюцца ў маўленні (як масава, так і разова) не ўсе афарызмы, што спараджаюцца ў маўленні. Большасць аказіянальных афарыстычных адзінак не паўтараецца ў чужым маўленні, аднак кожная з іх можа быць у любы момант паўторана і пачаць узнаўляцца дзякуючы актуалізацыі іх зместу ў індывідуальнай або ў масавай свядомасці носьбітаў мовы. Кожны афарызм ствараецца для таго, каб пасля быць паўтораным або ў той жа ці блізкай маўленчай сітуацыі ў аналагічнай ці іншай функцыі, або як тэкставая крыніца ведаў аб рэчаіснасці, светапогляду свайго аўтара (калі ёсць), духоўнай культуры таго моўнага асяроддзя, у якім ён быў створаны ці ўжываецца. Уласцівасць кожнага афарызма стварацца, каб паўтарацца (узнаўляцца) дэтэрмінавана шэрагам такіх яго лінгвістычных прымет, як абагульненасць зместу, звышслоўнасць, аднафразавасць, дыскурсіўная самастойнасць, а таксама устойлівасць (якая карэлюе з узнаўляльнасцю).

Устойлівасць таксама трэба разглядаць адначасова як рэальную і як патэнцыяльную прымету афарызмаў, паколькі, з аднаго боку, для яе рэалізацыі яны павінны рэгулярна ўзнаўляцца ў маўленні ўжо ў гатовым выглядзе, а з другога боку, кожны афарызм ствараецца ва ўжо гатовай для ўзнаўлення форме. Устойлівасць афарыстычных адзінак з'яўляецца іх і функцыянальнай, і субстанцыяльнай прыметай, якая для розных груп афарызмаў актуалізуецца па-рознаму і неаднолькава праяўляе сваю якасць. Адносіны паміж функцыянальнай і субстанцыяльнай якасцямі устойлівасці афарызма ў многіх выпадках узаемна дэтэрмінаваныя (актуалізацыя функцыянальных адзінак устойлівасці немагчыма без наяўнасці адпаведных субстанцыянальных адзінак, а субстанцыянальныя адзінакі афарызма, у сваю чаргу, канчаткова афармляюцца як функцыянальныя).

Патэнцыяльна ўзнаўляльнасць і устойлівасць уласцівы кожнаму без выключэння афарызму. Рэальныя ж ўзнаўляльнасць і устойлівасць – гэта прыметы ўзуальных афарыстычных адзінак (прыказкавых, крылатых і інш.), што сведчыць на карысць іх уласна моўнай прыроды. Узнаўляльнасць і ўстойлівасць як рэальныя ўласцівасці канкрэтных афарызмаў не маюць катэгарыяльнага характару і не з'яўляюцца аблігаторнымі прыметамі афарыстычных адзінак, аднак як патэнцыяльныя ўласцівасці кожнага афарызма пазбаўляюцца факультатыўнасці і набываюць катэгарыяльнасць, характарызуюць афарыстычныя адзінкі з уласна лінгвістычнага боку.

СПІС АСНОЎНЫХ КРЫНІЦ

1. Королькова, А. В. Русская афористика : монография / А. В. Королькова. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 344 с.
2. Шарманова, Н. М. Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти : дис ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. М. Шарманова. – Кривий Ріг : Б. в., 2005. – 217 с.
3. Іваноў, Я. Я. Афарыстыка мовы мастацкага твора. Паэма Якуба Коласа “Новая зямля”: лексікаграфічны аспект : дапам. / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 84 с.
4. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове : манаграфія / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 208 с.
5. Іваноў, Я. Я. Праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма : манаграфія / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : Брама, 2003. – 194 с.
6. Іваноў, Я. Я. Дыферэнцыяльныя прыметы афарызма : манаграфія / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : Брама, 2004. – 160 с.
7. Іванов, Е. Е. Лингвистика афоризма : учеб.-метод. пособие / Е. Е. Иванов. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. – 156 с.
8. Эпштейн, М. Н. Афористика / М. Н. Эпштейн // Литературный энциклопедический словарь. – М. : СЭ, 1987. – С. 43–44.
9. Міхневіч, А. Я. Афарызмы / А. Я. Міхневіч // Беларуская мова : энцыклапедыя. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 60–61.
10. Бурак, І. Л. Афарызм / І. Л. Бурак // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. – Мінск : БелЭн, 1996. – Т. 2. – С. 127.
11. Фюрстенберг, А. И. Афоризм / А. И. Фюрстенберг // Большая советская энциклопедия : в 30 т. – 3-е изд. – М. : СЭ, 1970. – Т. 2. – С. 434.
12. Афоризм // Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. – М. : СЭ, 1962. – Т. 1. – С. 366.
13. Янкоўскі, Ф. М. Афарызм / Ф. М. Янкоўскі // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. – Мінск : БелСЭ, 1984. – Т. 1. – С. 229.

14. Гаспаров, М. Л. Афоризм / М. Л. Гаспаров // Литературный энциклопедический словарь. – М. : СЭ, 1987. – С. 43.
15. Прохоров, Ю. Е. Афоризм / Ю. Е. Прохоров // Русский язык : энциклопедия. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БРЭ ; Дрофа, 1997. – С. 42.
16. Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : Вышэйшая школа, 1987. – С. 308–309.
17. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск : Вышэйшая школа, 1990. – 222 с.
18. Иванов, Е. Е. Русско-белорусский словарь пословиц = Русско-беларускі слоўнік прыказак: 777 пословиц русского языка, свыше 5000 белорусских паремнологических эквивалентов и соответствий : в 2 ч. / Е. Е. Иванов. – Могилев : Брама, 2001. – Ч. 1. – 144 с. ; Ч. 2. – 164 с.
19. Иванов, Е. Е. Словарь афоризмов и цитат из польской литературы XVI–XX веков = Słownik aforyzmów a cytatów z literatury polskiej od XVI do XX wieku : для изучающих польский язык как иностранный / Е. Е. Иванов, С. Ф. Иванова ; под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2005. – 104 с.
20. Іваноў, Я. Я. Беларуска-нямецкі парэміялагічны слоўнік = Belarussisches-Deutsch paremiologisches Wörterbuch / Я. Я. Іваноў, Н. К. Раманава. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 108 с.
21. Иванов, Е. Е. Русско-белорусский паремнологический словарь / Е. Е. Иванов, В. М. Мокисенко. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2007. – 242 с.
22. Іваноў, Я. Я. Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік = Polsko-białoruski słownik paremiologiczny / Я. Я. Іваноў, С. Ф. Иванова ; прад. і ўступ. арт. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. – 192 с.
23. Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік = English-Belarusian Paremiological Dictionary / І. С. Дубасава [і інш.] ; пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2009. – 240 с.
24. Іваноў, Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст. : тлумачальны слоўнік / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – 164 с.
25. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / авт.-сост.: Д. Балакова [і інш.]. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2014. – 208 с.
26. Іваноў, Я. Я. Афарызмы Максіма Багдановіча [матэрыялы да “Анталогіі беларускага літаратурнага афарызма”] / Я. Я. Іваноў // Праблемы беларускага літаратуразнаўства : зб. навук. арт. / рэдкал.: Я. І. Клімуць (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : МНТ, 2000. – С. 123–131.
27. Іваноў, Я. Я. Максім Гарэцкі: “Думы мае, думкі, летуценні мае...” (матэрыялы да “Анталогіі беларускага літаратурнага афарызма”) / Я. Я. Іваноў // Край = Kraj. – 2002. – № 1–2. – С. 228–238.
28. Іваноў, Я. Я. Якуб Колас: “Таёмны вы, зямлі скрыжалі! Чаго у сябе вы не упісалі!” (матэрыялы да “Анталогіі беларускага літаратурнага афарызма” з паэмы “Новая зямля”) / Я. Я. Іваноў // Край = Kraj. – 2002. – № 3–4. – С. 171–183.
29. Іваноў, Я. Я. Кузьма Чорны: “Трэба глыбей убіраць у сябе жыццё...” (матэрыялы да “Анталогіі беларускага літаратурнага афарызма”) / Я. Я. Іваноў // Край = Kraj. – 2003. – № 3–4. – С. 220–222.
30. Іваноў, Я. Я. “Беларусу і у Парыжы сняцца Белізна бяроз і сосен медзь...” (да складання “Анталогіі беларускага літаратурнага афарызма”: Пiмен Панчанка) / Я. Я. Іваноў // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2013. – Вып. 5. – С. 108–114.
31. Іваноў, Я. Я. “Ёсць у паэта свой аблог цалінны, Некрануты прастор для баразён...” (да складання “Анталогіі беларускага літаратурнага афарызма”: Аркадзь Куляшоў) / Я. Я. Іваноў // Куляшоўскія чытанні : матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Магілёў, 24–25 крас. 2014 г. / рэдкал.: М. В. Абабурка [і інш.]. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2014. – С. 51–55.
32. Иванов, Е. Е. Антипословицы Рунета: типология и словарь / Е. Е. Иванов. – Минск : Право и экономика, 2009. – 72 с. – (Лекции по Интернет-лингвистике. Вып. 3).
33. Иванов, Е. Е. Английские пословицы: из литературы и в литературе: этимология, функционирование, варианты = English Proverbs: from Literary Texts, in Literary Texts: Etymology, Usage, Variability : учеб.-метод. материалы / Е. Е. Иванов, Ю. А. Петрушевская. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2016. – 76 с.

34. Шкраба, І. Крынічнае слова : беларускія прыказкі і прымаўкі / І. Шкраба, Р. Шкраба ; прад. і ўступ. артыкул Р. Шкрабы. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1987. – 286 с.
35. Лепешаў, І. Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалшэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2011. – 695 с.
36. Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў : лінгвакраіназнаўчы дапам. / Я. Я. Іваноў, С. Ф. Іванова. – Мінск : БФС, 1997. – 262 с.
37. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 1993. – Т. 1. – 590 с. ; Т. 2. – 607 с.
38. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65000 слоў / пад рэд. М. Р. Судзіка, М. Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784 с.

Паступіў у рэдакцыю 24.11.2018

E-mail: ivanov-msu@mail.ru

E. E. Ivanov

REPRODUCIBILITY AND FIXABILITY AS LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF APHORISTIC UNITS

The article discusses the specific characteristics of reproducibility and fixability as the actual linguistic characteristics of aphoristic units. It is established that both signs are ambivalent, unlike other signs of aphoristic units as a linguistic category. The reproducibility and fixability of aphorism are at the same time its functional and substantial signs, which are actualized for different groups of aphoristic units differently and manifest their qualities unequally. Reproducibility and fixability as real properties of concrete aphorisms are not obligatory and categorical signs of aphoristic units. Reproducibility and fixability lose their optional character and become categorical as the potential properties of each aphorism. Reproducibility and fixability characterize aphoristic units as linguistic objects proper.

Keywords: aphoristic unit, linguistic category, reproducibility, fixability.